

The Role of Mosques in Attracting Teenagers and Enhancing Their Religious Education

Fariba Shayegan , Professor at Amin University of Law Enforcement Sciences. Major in Sociology from Allameh Tabatabaee University, Tehran, Iran. Email: shayegan_fa@yahoo.com

Introduction: Mosques, as sacred spaces for spiritual connection with God and the propagation of Islam, have historically served secondary functions alongside their primary roles. They employ various methods to encourage adolescent participation, functioning not only as places of worship but also as centers for education, social interaction, and the transmission of religious values across generations. This article examines the characteristics of mosques that successfully attract teenagers and foster their religious education. Attracting adolescents to mosques is not merely about increasing physical attendance; the ultimate goal is to cultivate a profound connection between teenagers and religious values, strengthen their sense of belonging to the Islamic community, and nurture a generation capable of confronting contemporary intellectual and moral challenges.

Method: This applied research adopted a survey method, with a statistical population of 300 families residing near three active and three inactive mosques, selected via multi-stage cluster sampling. Mosque activity levels served as the selection criterion, distinguishing between «active» and «inactive» mosques. Here, «inactive» refers to mosques with minimal supplementary activities, not a complete absence of function. Questionnaire data were analyzed using SPSS software, with results organized into two distinct sections. Content validity was ensured through expert review, and reliability was confirmed via Cronbach's alpha (exceeding 0.70).

Findings and Results: The study revealed that the quantity and quality of mosques' primary and secondary activities significantly influence adolescent attendance and participation. Enhanced primary functions—such as congregational prayers, supplications, religious lectures, and classes—correlate with greater teenage engagement. Additionally, the imam's acceptability, as both the mosque's manager and a trusted spiritual leader, plays a pivotal role in attracting youth. The mosque's external features also contribute notably to this dynamic.

Keywords: Active mosque, adolescents, inactive mosque, religious education

نقش مساجد در جذب نوجوانان به مشارکت در مسجد و تربیت دینی آنان

فریبا شایگان^۱

چکیده

مساجد به‌عنوان محل راز و نیاز با خداوند و تبلیغ و ترویج دین مبین اسلام علاوه‌بر کارکردهای اصلی، در طول تاریخ کارکردهای جانبی هم انجام داده و با روش‌های مختلف به جلب حضور و مشارکت نوجوانان در مساجد پرداخته‌اند. این مقاله با هدف بررسی ویژگی‌های مساجد موفق در جذب نوجوانان و تربیت دینی آنان تدوین شده است. این تحقیق به هدف کاربردی و به‌روش پیمایشی با جامعه آماری ۳۰۰ خانواده از ساکن اطراف سه مسجد فعال و سه مسجد غیرفعال که به شیوه خوشه‌ای چند مرحله‌ای انتخاب شدند، انجام شد. روایی محتوایی تحقیق با نظر اساتید موضوع و پایایی با آلفای کرونباخ بالاتر از هفتاد به دست آمد. این تحقیق نشان داد میزان فعالیت‌های اصلی و جانبی مساجد، مقبولیت امام‌جماعت، همچنین ویژگی‌های ظاهری مسجد نقش مهمی در جلب نوجوانان به حضور و مشارکت در مساجد دارد.

واژگان کلیدی

تربیت دینی، مسجد فعال، مسجد غیرفعال، نوجوانان.

مساجد به‌عنوان کانون‌های معنوی، فرهنگی و اجتماعی در جوامع اسلامی، همواره نقشی بی‌بدیل در تربیت دینی و تقویت هویت اسلامی افراد ایفا کرده‌اند. این نهادها نه تنها محل عبادت، بلکه مرکزی برای آموزش، تعامل اجتماعی و انتقال ارزش‌های دینی به نسل‌های مختلف بوده‌اند. با این حال در چند دهه اخیر، نهادهای دینی به‌ویژه مساجد، با تغییرات پارادایمی در سبک زندگی نوجوانان مواجه شده‌اند. گسترش فضای مجازی، تنوع الگوهای فراغتی، تغییر در نظام ارزشی خانواده‌ها و افزایش تعاملات بینا فرهنگی موجب شده است که نوجوانان کمتر به مشارکت در برنامه‌های سنتی مساجد تمایل نشان دهند (شریف‌فرد و همکاران، ۱۳۹۹: ۴۸). از این رو، نوجوانان به‌عنوان نسلی که در معرض تأثیرات متضاد فرهنگ‌های جهانی، شبکه‌های اجتماعی و تغییرات ارزشی قرار دارند، نیازمند رویکردهای خلاقانه و متناسب با نیازهای عصر حاضر برای مشارکت در فعالیت‌های مسجد و درونی‌سازی تعالیم دینی هستند. در این شرایط، مساجد ناگزیرند برای ایفای نقش تربیتی خود، سازوکارهای جذب، نگهداری و تأثیرگذاری بر نوجوانان را بازتعریف کنند.

جذب نوجوانان به مساجد تنها به معنای افزایش کمی حضور فیزیکی آنان نیست، بلکه هدف نهایی، ایجاد پیوندی عمیق بین نوجوان و ارزش‌های دینی، تقویت حس تعلق به جامعه اسلامی و تربیت نسلی است که بتواند در برابر چالش‌های فکری و اخلاقی عصر حاضر مقاومت کند (امینی‌هرندی، ۱۴۰۳: ۴۳). با این حال، شواهد نشان می‌دهد که در بسیاری از جوامع اسلامی، نوجوانان به تدریج از مشارکت در فعالیت‌های مسجد فاصله می‌گیرند یا مشارکت آن‌ها به مناسبت‌های خاص محدود می‌شود (ولسی‌زاده، ۱۴۰۲: ۱۱۸). این مسئله نه تنها تهدیدی برای پویایی مساجد محسوب می‌شود، بلکه ممکن است به گسست نسل‌ها از میراث دینی و کاهش اثرگذاری تربیت مذهبی در جامعه بیانجامد. از این رو، بررسی عملکرد مساجد در جذب نوجوانان و تحلیل نقاط قوت و ضعف آن، از ضرورت‌های پژوهشی و عملی به حساب می‌آید. پرسش‌های پژوهشی متنوعی را در این زمینه می‌توان مطرح کرد؛ از جمله آیا برنامه‌های فعلی مساجد (مانند حلقه‌های قرآنی، اردوهای تفریحی- مذهبی یا کلاس‌های آموزشی) با ویژگی‌های روان‌شناختی و اجتماعی نوجوانان همخوانی دارد؟ آیا فضای فیزیکی و ارتباطی مساجد، جذابیت لازم برای ایجاد حس پذیرش در نوجوانان را داراست؟ آیا مربیان و روحانیون مساجد از مهارت‌های لازم برای تعامل با نوجوانان و پاسخگویی به پرسش‌های انتقادی آنان برخوردارند؟ علاوه بر

نقش مساجد در جذب نوجوانان به مشارکت [...] |

این، نقش عوامل بیرونی مانند خانواده، نظام آموزشی و رسانه‌ها در تقویت یا تضعیف نقش مساجد چیست؟ این پرسش‌ها، تنها بخشی از پرسش‌هایی است که می‌توان در این فضا طرح کرد؛ اما از این میان، مسئله اصلی این پژوهش این است که «عملکرد مساجد به چه میزان در جذب نوجوانان به مشارکت در مسجد و به تبع آن تربیت دینی آنان تأثیر دارند؟»

پیشینه پژوهش

در این بخش به پژوهش‌هایی پرداخته می‌شود که مشخصاً به موضوع و نسبت میان مساجد و نوجوان پرداخته‌اند. امینی هرندی (۱۴۰۳) در مقاله «نظریه سیاستی مشارکت فرهنگی - اجتماعی نوجوانان با محوریت مسجد» به این نتیجه رسیده که مؤلفه‌های اصلی نظریه سیاستی مشارکت فرهنگی نوجوانان با محوریت مسجد شامل مسجدمحوری در محله، گروه‌محوری در مسجد و نوجوان‌محوری در گروه است.

هاشمیان‌فر و همکاران (۱۳۹۴) در تحقیق «بررسی مشارکت جوانان در مساجد با تأکید بر خانواده» به این نتیجه رسیده‌اند که ویژگی‌های خانواده مانند پایبندی دینی والدین، جامعه‌پذیری مذهبی، اقتناع‌گرایی خانواده و... بر مشارکت جوانان در مساجد تأثیر دارد. فرهادی (۱۳۷۶) در «بررسی عوامل جذب و دفع نوجوانان در مساجد تهران» به این نتیجه رسیده که رفتار اجتماعی نمازگزاران در جذب نوجوانان به مسجد تأثیر معناداری دارد. نقش امام‌جماعت در جذب نوجوانان با دو شاخص قدرت برنامه‌ریزی و آگاهی سیاسی تأثیر معناداری دارد. وجود برنامه‌هایی در مسجد چون آموزش قرآن، کتابخوانی، برنامه‌های ورزشی و آموزشی بسیج مسجد، برنامه‌های اردویی بسیج، استفاده از سخنرانان مجرب مذهبی و مشورت با نوجوانان در تهیه برنامه‌های مسجد نقش مؤثری در جذب آنان در مساجد دارد.

گیدنز (۱۳۷۶) در تحقیقات خود نشان می‌دهد که کلیسا رفتن نوجوانان در سن پانزده سالگی به اوج می‌رسد و بعد از آن میزان متوسط حضور در کلیسا افت می‌کند تا زمانی که افراد به سن بالای سی و چهل برسند و دوباره این اشتیاق بازمی‌گردد.

اگرچه پژوهش پیش‌رو از جهت بررسی نظرات نوجوانان با برخی از تحقیقات مشابهت‌هایی دارد، لیکن این تحقیق به مقایسه فعالیت مساجد فعال و غیرفعال در جذب نوجوانان پرداخته و نقش فعالیت‌های جانبی مساجد (به‌جز نماز و عبادت) را در جذب نوجوانان بررسی کرده که به نوبه خود جدید است.

مبانی نظری پژوهش

کارکردهای دین و مساجد در جامعه: هر نهاد اجتماعی برای ایفای یکسری کارکردها و وظایف خاص به وجود آمده است. اگرچه در بین نهادها برخی کارکردهای مشترک وجود دارد؛ ولی آنچه متمایزکننده و مشخصکننده آنها از یکدیگر است کارکردهای ویژه آنان است. دین هم که یکی از نهادهای بنیادی جامعه است، کارکردهای ویژه‌ای را انجام می‌دهد. قبل از بیان کارکردهای مساجد به‌عنوان سازمانی از نهاد مذهبی، به کارکردهای دین از دیدگاه جامعه‌شناسان اشاره می‌کنیم:

هاری آلپرت^۱ پژوهشگر دورکیمی، چهار کارکرد عمده دین را از نظر دورکیم به‌عنوان نیروهای اجتماعی انضباط‌بخش، انسجام‌بخش، حیات‌بخش و خوش‌بختی‌بخش طبقه‌بندی کرده است. آئین‌های مذهبی از طریق تحمیل انضباط بر نفس و قدری خویشترداری، انسان‌ها را برای زندگی اجتماعی آماده می‌سازند.

تشریفات مذهبی مردم را گرد هم می‌آورند و بدین‌سان پیوندهای مشترکشان را دوباره تصدیق می‌کنند و در نتیجه همبستگی اجتماعی را تحکیم می‌بخشند. اجرای مراسم مذهبی میراث اجتماعی گروه را بقاء و احیاء می‌کند و ارزش‌های پایدار آن را به نسل‌های آینده انتقال می‌دهد و سرانجام دین یک کارکرد خوشبختی‌بخش نیز دارد؛ زیرا با برانگیختن احساس خوش‌بختی در مؤمنان و احساس اطمینان، با احساس ناکامی و فقدان ایمان در آنها مقابله می‌کند. دین به‌عنوان یک نهاد اجتماعی به گرفتاری‌های وجودی انسان معنای خاصی می‌بخشد؛ زیرا فرد را به قلمرو فرافردی ارزش‌های متعالی وابسته می‌سازد، همان ارزش‌هایی که در نهایت امر ریشه در جامعه دارند (کوزر، ۱۳۶۹: ۲۰۰).

درسلا^۲ کارکردهای دین آنها را به دو دسته کارکردهای روان‌شناختی و کارکردهای جامعه‌شناختی تقسیم کرده است. وی کارکردهای روان‌شناختی دین را کمک به توجیه وضع موجود، کمک به پذیرش نامطلوب‌هایی مثل فقر، نابرابری و مرگ، ایجاد احساس امنیت و ایجاد نوعی وجدان جمعی که به کنترل شخص می‌انجامد، دانسته و کارکردهای جامعه‌شناختی دین عبارت‌اند از: کند نمودن تغییرات اجتماعی، ایجاد پیوند، انسجام و همبستگی گروهی و احساس تعلق و یکی بودن با دیگران و کمک به جامعه‌پذیر نمودن افراد می‌داند (Dressler, 1968: 316).

سایر کارکردهای نهاد مذهب را که عبارت‌اند از: ایجاد آرامش روانی، کنترل اجتماعی و

1. Harry Alpert

2. Dressler

راهنمایی افراد، ایجاد رفاه و تفریحات سالم و تنظیم و اشاعه ارزش‌ها می‌داند (فتاحی‌پور، ۱۳۵۱: ۹۹-۱۰۰).

بروس کوئن کارکردهای نهادهای دینی را کمک به اشخاص در پیدا کردن هویت اخلاقی، فراهم کردن تفسیرهایی که به تبیین محیط طبیعی و اجتماعی انسان کمک می‌کند، تقویت روحیه اجتماعی، انسجام اجتماعی و همبستگی گروهی، تقویت و تحکیم مبانی ارزشی زندگی انسانی و وحدت نوع بشر می‌داند (کوئن، ۱۳۷۲: ۱۵۷).

علاوه بر بروس کوئن، جامعه‌شناسان دیگر نیز به کارکردهای متفاوت کلیساها توجه داشته‌اند و با این استدلال که با رشد روزافزون دنیوی شدن، سازمان‌های مذهبی مجبورند برای جلب مشارکت هرچه بیشتر مردم یکسری کارکردها را که در واقع وظیفه خاص آنان نیست و شاید به‌طور غیرمستقیم با اهداف آنان مرتبط باشد را نیز انجام دهند، به بررسی کارکردهای سازمان‌های مذهبی از جمله کلیسا پرداخته‌اند به‌طور مثال تحقیقی که از بررسی ۳۵۷ کلیسای پروتستان صورت گرفته، نشان می‌دهد که کلیساها برای بقاء و رونق خود علاوه بر کارکرد وعظ (کارکرد اصلی) ۲۳ کارکرد جدید را که اکثراً غیردینی می‌باشند (چون باشگاه‌های ورزشی، انجمن‌های تبلیغاتی زنان یا نوجوانان، کلاس‌های آموزش موسیقی، خانه‌داری، زبان، کمک‌های اولیه و...) را هم متقبل شده‌اند (آگبرن، ۱۳۵۳: ۳۵۷).

مسجد هم به‌عنوان یک سازمان اجتماعی مذهبی از بدو تأسیس در صدر اسلام تاکنون یکسری عملکردهای اصلی و ثابت داشته و یکسری عملکردهای جانبی و متغیر. عملکردهای اصلی مسجد همان‌گونه که از نام آن پیداست (محل سجده) عبادت و راز و نیاز با پروردگار است. حقیقت عبادت در توجه قلبی است و این امر حاصل نمی‌شود، مگر با مهیا شدن شرایط درونی و روحی و نیز شرایط زمانی و مکانی مناسب و از جمله مکان‌های مناسب برای عبادت مسجد می‌باشد. اگرچه عبادت عملکرد اصلی مسجد است؛ ولی مساجد در زمان‌ها و مکان‌های متفاوت از جهت کیفیت و کمیت این عملکرد هم با یکدیگر متفاوت بوده‌اند. علاوه بر عملکرد عبادت، مساجد عملکردهای دیگری نیز داشته‌اند. در صدر اسلام مسجد محل تمام فعالیت‌های اجتماعی بوده چنانکه السباعی به نقل از تیباوی^۱ می‌نویسد: «در اوایل اسلام مسجد کانون تمام فعالیت‌های اجتماعی بود، از منبر و محل موعظه، مسائل دینی و وظایف حکومتی اعلام می‌شد در داخل چهاردیواری آن قضاوت اجرا می‌شد، بر روی کف مساجد و عاظ و معلمین درحالی‌که اطراف آن‌ها را کودکان و بزرگسالان احاطه کرده بودند، نشسته و به تعلیم و آموزش مشغول می‌شدند» (مکی السباعی، ۱۳۷۳: ۲۹).

مساجد در صدر اسلام به‌طور هم‌زمان چهار نقش و کارکرد اساسی را ایفاء می‌نمودند: نقش عبادی، فرهنگی و آموزشی، اجتماعی- سیاسی و نقش نظامی. علاوه بر نقش عبادی که به آن اشاره شد، مساجد مهم‌ترین و شاید تنها مرکز آموزش در جامعه بودند و تقریباً تمام علوم رایج روز چون آموزش قرائت قرآن، تفسیر، حدیث و فقه در مساجد تدریس می‌شد. از تأکید فراوان ائمه اطهار علیهم السلام بر نقش فرهنگی و آموزشی مساجد این نتیجه حاصل می‌شود که آموزش خصوصاً آموزش‌های دینی چون احکام، قرآن، تفسیر، اخلاق، تبلیغ دین و گفت‌وگو و مباحثات دینی از عملکردهای خاص مسجد باشند (شایگان، ۱۳۸۹).

مساجد و تربیت دینی نوجوانان

در بسیاری از جوامع اسلامی نوجوانان قشر عظیمی از جامعه را تشکیل می‌دهند. از طرف دیگر نوجوانان امروزه با مسائل متعددی در زندگی خود مواجه‌اند و نیاز مبرم و ضروری دارند که راهکارهای مناسب با توجه به نیازها و مشکلات آنان ارائه شود. یکی از راهکارهای مناسب و سرنوشت‌ساز برای نوجوانان نهادینه کردن تربیت دینی در آنان است. اجتماعی کردن و جامعه‌پذیری از عوامل بسیار مهم در امر نهادینه کردن یک برنامه یا رفتار از سوی تعداد زیادی از نظریه‌پردازان شناخته شده است. عوامل تأثیرگذار بر اجتماعی شدن شامل مدرسه، خانواده، گروه همسالان و رسانه‌های جمعی و در کشورهای اسلامی مساجد است که مورد تأکید پارسونز (تنهایی، ۱۳۷۱)، چلبی (۱۳۷۵)، علاقه‌بند (۱۳۷۲) و نیک‌گهر (۱۳۶۹) بوده است. اجتماعی شدن به دو شکل صورت می‌گیرد: یکی «اجتماعی شدن رسمی» و دیگری «اجتماعی شدن غیر رسمی». هرگاه عوامل مهم یا آن اشخاصی که مسئول اجتماعی شدن افراد جامعه هستند، افرادی باشند که براساس ضابطه و قوانین انتخاب شوند و طبق مقررات عمل نمایند، مروجین آموزش و پرورش رسمی یا به‌طور کلی مروجین اجتماعی شدن نرمال نامیده می‌شوند؛ مدرسه و دانشگاه در این حیطه می‌گنجد. اگر آن گروه یا عوامل مبتنی بر قوانین و ضوابط و مقررات شکل نگرفته باشند و براساس باورهای جمعی که توافقی‌های جمعی و قراردادهای جمعی آن را ایجاد می‌کند، عمل نمایند، اجتماعی شدن غیررسمی می‌گوییم؛ مثل آنچه در خانواده، کوچه و بازار، سینما و پارک می‌آموزیم (و ثوقی و نیک‌خلق، ۱۳۷۱).

چلبی ایجاد وابستگی عاطفی بین اعضای یک گروه و تعهد و علاقه اجتماعی نسبت به یک موضوع را مؤثر در نهادینه شدن آن می‌داند. او معتقد است ایجاد گرایش عاطفی نسبت به دیگران موجب پیروی بیشتر از هنجارهای اخلاقی و در نتیجه تربیت افراد می‌شود (چلبی، ۱۳۷۵) که مساجد می‌توانند با ایجاد اخوت بین افراد و اهمیت دادن به نوجوانان

و جذب آن‌ها در مساجد به این امر کمک کنند.

براساس آنچه ذکر شد، اگر نوجوانان جذب مساجد شده و تعامل و رفت‌وآمد با مساجد داشته باشند، تربیت دینی آن‌ها هم بهتر صورت می‌گیرد؛ لذا مقاله حاضر در پی بررسی روش‌های جذب نوجوانان توسط مساجد است تا امکان تربیت دینی آن‌ها هم فراهم شود. در حال حاضر مساجد علاوه بر انجام عملکردهای اصلی، عملکردهای جانبی چون تشکیل پایگاه بسیج، کلاس‌های گوناگون آموزش علمی و هنری، برگزاری اردوهای سیاحتی- زیارتی و فعالیت‌هایی جهت پرکردن اوقات فراغت نوجوانان و مقابله با تهاجم فرهنگی انجام می‌دهند که همه می‌تواند در جذب نوجوانان و تربیت دینی آن‌ها نقش داشته باشد. بر این اساس فرضیات زیر تدوین شده است:

فرضیات پژوهش

بین عملکرد مسجد و میزان حضور و مشارکت نوجوانان در مسجد رابطه وجود دارد به این معنی که:

- هرچه کم‌وکیف تنوع و میزان کارکردهای مختلف عملکردهای اصلی مسجد بالاتر، میزان حضور و مشارکت نوجوانان در مسجد بیشتر.
- هرچه کمیت عملکردهای جانبی مسجد بالاتر، میزان حضور و مشارکت نوجوانان در مسجد بیشتر.
- هرچه مقبولیت امام‌جماعت نزد نوجوانان بیشتر، میزان حضور و مشارکت آنان در مسجد بیشتر.
- هرچه سطح فنی (مشخصات فیزیکی و کالبدی) مساجد بهتر، میزان حضور و مشارکت نوجوانان در مسجد بیشتر.

تعاریف نظری و عملیاتی مفاهیم

مشارکت در مسجد: در این تحقیق میزان و دلایل حضور افراد در مسجد با هشت مقوله (شرکت در نماز جماعت، مراسم دعا و سخنرانی، مراسم ایام خاص، برنامه‌های فرهنگی مسجد، بسیج، اردوهای سیاحتی- زیارتی، مجلس ترحیم و استفاده از صندوق قرض‌الحسنه) سنجیده می‌شود و میزان مشارکت آنان نیز با میزان شرکت در اجرای برنامه‌ها و کمک مالی به مسجد اندازه‌گیری می‌شود.

سطح مدیریتی: بخشی از سازمان که اداره امور را برعهده داشته و مواد خام مورد نیاز سطح فنی را تهیه می‌کند. این سطح واسطه بین سطح فنی و مراجعین می‌باشد

(صبوری، ۱۳۷۴: ۱۷۵). مدیریت عبارت است از هماهنگ کردن منابع انسانی و مادی برای نیل به هدف (اقتداری، ۱۳۶۷: ۶۱).

در این مقاله با توجه به اینکه مرکز رسیدگی به امور مساجد مدیریت مسجد را به عهده امام‌جماعت گذارده و اعضای هیئت‌امنا را همیار و کمک او دانسته، سطح مدیریتی را شامل امام‌جماعت و نحوه اندازه‌گیری میزان مقبولیت امام‌جماعت می‌دانیم و به بررسی ویژگی‌های فردی مدیر (امام‌جماعت) در حوزه قابلیت‌ها و مهارت‌ها می‌پردازیم.

عملکرد مساجد: عملکرد فعالیت‌ها را می‌رساند متوجه به هدف یا اهدافی معین که در جهت اخذ نتایجی دقیق و مشخص صورت می‌بندد (ساروخانی، ۱۳۷۰: ۵۰۱).

منظور از عملکرد مسجد با توجه به تعاریف فوق، مجموعه فعالیت‌هایی است که مسجد انجام می‌دهد. در این تحقیق عملکرد اصلی مسجد به دو دسته اصلی و جانبی تقسیم‌بندی شده است. منظور از عملکرد اصلی مسجد، مجموعه فعالیت‌هایی است که به‌طور مستقیم با کارکرد مسجد رابطه دارد و شامل تبلیغ و ترویج دین از طریق برگزاری نماز جماعت، کلاس‌های آموزش دینی (چون قرائت، حفظ و تفسیر قرآن‌کریم، احکام و عقاید و اخلاق اسلامی)، جلسات دعا و سخنرانی، برنامه‌های خاص مذهبی (چون برگزاری اعیاد و عزاداری‌های ائمه اطهار علیهم‌السلام) و برگزاری مجالس ترحیم اموات مسلمین است. منظور از عملکرد جانبی مسجد، مجموعه فعالیت‌هایی است که مسجد در کنار وظایف اصلی خود به‌طور مقطعی و براساس نیاز مراجعین خود و برای جلب حضور و مشارکت بیشتر آنان انجام می‌دهد. عملکردهای جانبی مسجد براساس مقتضیات زمان و نیاز اهالی محل متفاوت می‌باشد؛ ولی آنچه بیشتر متداول و مرسوم است، عبارتند از: برگزاری کلاس‌های آموزشی (چون تقویت درسی، هنری، خیاطی، کامپیوتر، ورزشی و...)، تشکیل پایگاه مقاومت بسیج، برگزاری اردوهای سیاحتی زیارتی، تشکیل صندوق قرض‌الحسنه و سایر فعالیت‌هایی که انجام می‌دهند.

سطح فنی مساجد: بخشی از سازمان که هدف‌های سازمان را به فعالیت‌هایی برای رسیدن به هدف تبدیل می‌نماید و شامل فنآوری، تجهیزات و امکانات سازمان است (صبوری، ۱۳۶۹: ۱۷۵). در این تحقیق سطح فنی شامل ویژگی‌های ظاهری، ساختمانی و امکاناتی مسجد که در سه مقوله نوع معماری و زیبایی مسجد، نظافت و پاکیزگی مسجد و امکانات مسجد که شامل کفپوش، تهویه و سیستم صوتی است، بررسی می‌شود.

روش پژوهش

این پژوهش به روش پیمایشی صورت گرفت و برای گردآوری اطلاعات و داده‌های مربوط به متغیرهای مورد نظر از پرسشنامه محقق ساخته استفاده شد. جمعیت آماری شامل کلیه خانوارهای ساکن در شعاع ۲۵۰ متری مساجدی بود که برای مطالعه انتخاب شده‌اند.^۱ ملاک انتخاب مساجد، میزان فعالیت آن‌ها بود به نحوی که تعدادی از این مساجد مشهور به فعال باشند و تعدادی نیز به مساجد غیرفعال مشهور باشند،^۲ (لازم به تذکر است که این نوع تقسیم‌بندی از سوی مرکز رسیدگی به امور مساجد صورت گرفته است و منظور از غیرفعال در اینجا مساجدی هستند که فعالیت‌های جانبی بسیار کمی دارند نه اینکه اصلاً فعالیت نمی‌کنند). تا بدین وسیله امکان مقایسه بیشتر فراهم آید. بدین ترتیب از سه منطقه مرفه، متوسط و فقیرنشین شش مسجد انتخاب شد که سه مسجد فعال و سه مسجد غیر فعال بودند. حجم نمونه با استفاده از فرمول کوکران ۳۰۰ نفر شد که به روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چندمرحله‌ای از خانوارهای ساکن در اطراف مساجد ذکر شده انجام شد. داده‌های پرسشنامه توسط نرم‌افزار Spss پردازش شد و نتایج آن در دو بخش جداگانه تنظیم شد. روایی محتوایی تحقیق با گرفتن نظر اساتید موضوع و پایایی با آلفای کرونباخ که بالاتر از هفتاد بود، به دست آمد.

یافته‌های پژوهش

توصیف جمعیت نمونه و برخی متغیرهای مهم

۵۱/۳ درصد پاسخگویان این تحقیق را زن و ۴۸/۷ درصد را مردان تشکیل دادند. در جمعیت نمونه ۳۴ درصد سرپرستان خانواده‌ها بی‌سواد یا دارای سواد ابتدایی بودند، ۲۱ درصد سرپرستان خانواده‌ها دیپلم و ۲۶/۳ درصد بالاتر از دیپلم بودند.

جدول ۱. توزیع فراوانی خانوارها برحسب میزان رفتن نوجوانان آن‌ها به مسجد محل خود (به تفکیک مساجد فعال و غیرفعال)

مسجد رفتن	فراوانی فعال	درصد فعال	فراوانی غیرفعال	درصد غیرفعال	کل
بله	۱۰۵	۷۰	۸۹	۵۹/۳	۱۹۴
خیر	۳۸	۲۵/۳	۶۰	۴۰	۹۸
بی‌جواب	۷	۴/۶	۱	۰/۷	۸
جمع	۱۵۰	۱۰۰	۱۵۰	۱۰۰	۳۰۰

۱. علت انتخاب شعاع ۲۵۰ متری مساجد این است که مرکز رسیدگی به امور مساجد، استاندارد فاصله بین دو مسجد در یک منطقه را ۵۰۰ متر می‌باشد (مراجعه حضوری به مرکز رسیدگی به امور مساجد).

۲. مساجد فعال از فهرست موجود در مرکز رسیدگی به امور مساجد با عنوان «مساجد فعال» انتخاب شد و مساجد غیرفعال با مراجعه به محل و پرس‌وجو از اهالی محل نهایتاً مشاهده پژوهشگر انتخاب شد.

جدول شماره ۱ حاکی از این است که ساکنین اطراف مساجد فعال بیشتر از ساکنین اطراف مساجد غیرفعال به مسجد محل خود می‌روند. هفتاد درصد ساکنین اطراف مساجد فعال به مسجد می‌روند در حالی که این رقم بین ساکنین اطراف مساجد غیرفعال ۵۹/۳ درصد است. همچنین ۲۵/۳ درصد ساکنین اطراف مساجد فعال گفته‌اند که به مسجد محل خود نمی‌روند؛ ولی این رقم در بین ساکنین اطراف مساجد غیرفعال چهل درصد است؛ یعنی حدود ۱۵ درصد بیشتر از ساکنین اطراف مساجد فعال.

جدول ۲. توزیع فراوانی افراد برحسب تعداد شرکت نوجوانان در نماز جماعت در ماه گذشته (به تفکیک مساجد فعال و غیرفعال)

نماز جماعت	فراوانی فعال	درصد فعال	فراوانی غیرفعال	درصد غیرفعال	کل
اصلاً نرفته	۴۸	۳۲	۷۲	۴۸	۱۲۰
هفته‌ای دو بار	۱۸	۱۲	۳۱	۲۱	۴۹
هفته‌ای چهار بار	۲۶	۱۷	۸	۵	۳۴
هفته‌ای شش بار	۱۵	۱۰	۸	۵	۲۳
روزی یک بار	۲۵	۱۶	۱۶	۱۱	۴۱
روزی دو یا سه بار	۱۱	۷	۱۵	۱۰	۲۶

همان‌گونه که از ارقام بالا مشخص است، افرادی که در اطراف مساجد فعال زندگی می‌کنند بیشتر از افرادی که در اطراف مساجد غیرفعال زندگی می‌کنند برای اقامه نماز جماعت به مسجد می‌روند (۶۸ درصد در مقابل ۵۲ درصد) و از این تعداد ۲۴ درصد تقریباً بیش از یک بار در روز برای اقامه نماز جماعت به مسجد می‌روند، در حالی که این رقم بین ساکنین مناطق غیرفعال تقریباً ۲۰ درصد است.

جدول ۳. توزیع فراوانی افراد برحسب میزان حضور و مشارکت نوجوانان شان در مسجد (به تفکیک ساکنین اطراف مساجد فعال و غیرفعال)

حضور و مشارکت	فراوانی فعال	درصد فعال	فراوانی غیرفعال	درصد غیرفعال	کل
هیچ	۳۹	۲۶	۶۱	۴۱	۱۰۰
کم	۳۴	۲۳	۳۰	۲۰	۶۴
متوسط	۳۳	۲۲	۲۵	۱۷	۵۸
زیاد	۴۴	۲۹	۳۴	۲۳	۷۸
جمع	۱۵۰	۱۰۰	۱۵۰	۱۰۰	۳۰۰

نقش مساجد در جذب نوجوانان به مشارکت [...] |

میزان مقبولیت امام‌جماعت از مقایسه ویژگی‌های امام‌جماعت مطلوب هر فرد و امام‌جماعت مسجد محل افراد (که جمعاً ۱۰ ویژگی می‌باشد) به دست آمده است.

جدول ۴. میزان مقبولیت امام‌جماعت مسجد از نظر پاسخگویان

مقبولیت امام جماعت	فراوانی فعال	درصد فعال	فراوانی غیرفعال	درصد غیر فعال	کل
هیچ	۳۴	۲۳	۵۹	۳۹	۹۳
کم	۳۷	۲۵	۲۹	۱۹	۶۶
متوسط	۳۴	۲۳	۳۱	۲۱	۳۵
زیاد	۴۵	۳۰	۳۱	۲۱	۷۶
جمع	۱۵۰	۱۰۰	۱۵۰	۱۰۰	۳۰۰

ارقام جدول بیانگر مقبولیت بیشتر امام‌جماعت در مساجد فعال است به نحوی که ۳۴ نفر از کسانی که در اطراف مساجد فعال زندگی می‌کنند. مقبولیت امام‌جماعت را هیچ ارزیابی کرده‌اند؛ ولی این رقم برای ساکنین اطراف مساجد غیرفعال ۵۹ نفر است.

آزمون فرضیات

جدول زیر به بررسی فرضیه اول تحقیق مبنی بر «هرچه کم‌وکیف عملکردهای اصلی مسجد بالاتر، میزان حضور و مشارکت نوجوانان در مسجد بیشتر» می‌پردازد:

جدول ۵. میزان حضور و مشارکت نوجوانان در مسجد و رابطه آن با کم‌وکیف عملکردهای اصلی مسجد

حضور و مشارکت	بسیار پایین	پایین	متوسط	بالا	جمع
هیچ	۶۴ ۸۷/۷٪	۱۴ ۲۲/۶٪	۱۴ ۱۶/۵٪	۸۰ ۱۰٪	۱۰۰ ۳۳/۳٪
کم	۶ ۸/۲٪	۲۱ ۳۳/۹٪	۲۱ ۲۴/۷٪	۱۶ ۲۰٪	۶۴ ۲۱/۳٪
متوسط	۲ ۲/۷٪	۱۵ ۲۴/۲٪	۲۱ ۲۵٪	۲۰ ۲۵٪	۵۸ ۱۹/۳٪
زیاد	۱ ۱/۴٪	۱۲ ۱۹/۴٪	۲۹ ۳۴/۱٪	۳۶ ۴۵٪	۷۸ ۲۶٪
جمع	۷۳ ۲۴/۳٪	۶۲ ۲۰/۷٪	۸۵ ۲۸/۳٪	۸۰ ۲۶/۷٪	۳۰۰ ۱۰۰٪

$$\text{Gamma} = 0/62 \quad \text{sig} = 0/000$$

جدول شماره ۵ رابطه بین میزان حضور و مشارکت در مسجد و کم‌وکیف عملکردهای اصلی مسجد را که در فرضیه یک تحقیق آمده است، نشان می‌دهد. آمارهای فوق حاکی از همبستگی نسبتاً قوی ۶۲ درصد بین این دو متغیر است و این رابطه با احتمال خطای یک در هزار در جامعه آماری نیز وجود دارد. تفسیر رابطه بدین صورت است که هرچه کم‌وکیف عملکردهای اصلی مسجد (که شامل نماز جماعت، دعا، سخنرانی و کلاس‌های دینی است) بالاتر باشد، میزان حضور و مشارکت نوجوانان هم در مسجد بیشتر خواهد شد. رابطه بین دو متغیر فوق شدید، مثبت و خطی است و با این ویژگی‌ها اولین فرضیه از فرضیه یکم تحقیق را نمی‌توان رد کرد؛ لذا تأیید می‌شود.

علاوه بر آزمون‌های همبستگی ضریب رگرسیونی هم تأییدکننده رابطه بود و با توجه به (R^2) یا ضریب تعیین می‌توان اظهار داشت که برداشت فرد از کم‌وکیف عملکرد اصلی مساجد ۱۴ درصد از واریانس میزان حضور و مشارکت در مسجد را تبیین می‌کند. مقایسه میانگین‌ها هم نشان داد که روند حضور و مشارکت در مسجد براساس برداشت افراد از کم‌وکیف عملکردهای اصلی صعودی است؛ یعنی با بهتر شدن کیفیت عملکردهای اصلی، میزان حضور و مشارکت نیز بیشتر می‌شود.

جدول زیر به بررسی دومین فرضیه تحقیق با عنوان «هرچه کمیت عملکردهای جانبی مسجد بالاتر، میزان حضور و مشارکت نوجوانان در مسجد بیشتر» می‌پردازد. در سنجش کمیت عملکردهای جانبی مسجد از نظرات پاسخگویان و برداشت آنان از تعداد عملکردهای جانبی استفاده شده است.

جدول ۶. میزان حضور و مشارکت نوجوانان در مسجد و رابطه آن با برداشت افراد از کمیت عملکردهای جانبی مسجد

کل	زیاد	متوسط	کم	هیچ	عملکرد جانبی حضور و مشارکت
۱۰۰ ۳۳/۳٪	۱۳ ۱۲/۴٪	۱۲ ۱۷/۹٪	۷ ۱۴/۶٪	۶۸ ۸۵٪	هیچ
۶۴ ۲۱/۳٪	۲۳ ۲۱/۹٪	۱۹ ۲۸/۴٪	۱۵ ۳۱/۳٪	۷ ۸/۸٪	کم
۵۸ ۱۹/۳٪	۲۱ ۲۰٪	۱۶ ۲۳/۹٪	۱۹ ۳۹/۶٪	۲ ۲/۵٪	متوسط
۷۸ ۲۶٪	۴۸ ۴۵/۷٪	۲۰ ۲۹/۹٪	۷ ۱۴/۶٪	۳ ۳/۸٪	زیاد
۳۰۰ ۱۰۰٪	۱۰۵ ۳۵٪	۶۷ ۲۲/۳٪	۴۸ ۱۶٪	۸۰ ۲۶/۷٪	جمع

Gamma = ۰/۶۰ Sig = ۰/۰۰۰

نقش مساجد در جذب نوجوانان به مشارکت [...] |

جدول فوق نشان می‌دهد که بین این دو متغیر رابطه وجود دارد (همبستگی ۰/۶۰) و این رابطه در سطح بالایی معنی‌دار است؛ یعنی هر چه عملکردهای جانبی مسجد بیشتر باشد، میزان حضور و مشارکت مردم نیز در مسجد بیشتر خواهد بود، البته این امری بدیهی است؛ زیرا هرچه فعالیت‌های جانبی مسجد بیشتر باشد، گروه بیشتری به‌خصوص نوجوانان برای استفاده به آنجا می‌روند و مخاطبان بیشتری خواهد داشت. رابطه بین متغیرهای فرضیه سوم تحقیق با عنوان «هرچه میزان مقبولیت امام‌جماعت بیشتر، میزان حضور و مشارکت در مسجد بیشتر» در جدول بعد مورد بررسی قرار گرفته است.

جدول ۷. میزان حضور و مشارکت نوجوانان در مسجد و رابطه آن با میزان مقبولیت امام‌جماعت مسجد

مقبولیت امام حضور و مشارکت	هیچ	کم	متوسط	زیاد	کل
هیچ	۶۶ ۷۱٪	۱۷ ۲۵/۸٪	۱۱ ۱۶/۹٪	۶ ۷/۹٪	۱۰۰ ۳۳/۳٪
کم	۱۶ ۱۷/۲٪	۲۳ ۳۴/۸٪	۱۷ ۲۶/۲٪	۸ ۱۰/۵٪	۶۴ ۲۱/۳٪
متوسط	۸ ۸/۶٪	۱۰ ۱۵/۲٪	۱۵ ۲۳/۱٪	۲۵ ۳۲/۹٪	۵۸ ۱۹/۳٪
زیاد	۳ ۳/۲٪	۱۶ ۲۴/۲٪	۲۲ ۳۳/۸٪	۳۷ ۴۸/۷٪	۷۸ ۲۶٪
جمع	۹۲ ۳۱٪	۶۶ ۲۲٪	۶۵ ۲۱/۷٪	۷۶ ۲۵/۳٪	۳۰۰ ۱۰۰٪

$$\text{Gamma} = ۰/۶۳ \quad \text{Sig} = ۰/۰۰۰ \quad \text{Tb} = ۰/۴۹$$

آمارها نشان می‌دهد که بین میزان مقبولیت امام‌جماعت در بین مردم و میزان حضور و مشارکت آنان در مسجد رابطه نسبتاً قوی ۰/۶۳ وجود دارد که با احتمال خطای یک در ده‌هزار می‌توان این رابطه را در جامعه آماری نیز مشاهده کرد. رابطه فوق تأیید می‌کند که امام‌جماعت به‌عنوان مدیر مسجد و به‌عنوان کسی که نمازگزاران باید به او اطمینان داشته باشند و به او اقتدا کنند، نقش مهمی در جذب نوجوانان به مسجد دارد.

درصدهای جدول شماره ۷ نشان می‌دهد که با افزایش میزان مقبولیت امام‌جماعت، میزان حضور و مشارکت در مسجد نیز افزایش می‌یابد و افزایش درصدها از کم به زیاد بیانگر خطی بودن رابطه بین دو متغیر است. همچنین درصدها نشان می‌دهد که ۷۱ درصد

از کسانی که امام جماعت هیچ‌گونه مقبولیتی نزد آنان ندارد، هیچ‌گونه حضور و مشارکتی در مسجد ندارند و در عوض ۴۸/۷ درصد کسانی که مقبولیت امام جماعت نزد آنان زیاد است، به میزان زیاد در مسجد حضور و مشارکت دارند.

بررسی فرضیه چهارم تحقیق با عنوان «هرچه ویژگی‌های سطح فنی مسجد بهتر، میزان حضور و مشارکت در مسجد بیشتر» آورده شده است.

جدول ۸. میزان حضور و مشارکت نوجوانان در مسجد و رابطه آن با ویژگی سطح فنی مسجد

سطح فنی حضور و مشارکت	بسیار پایین	پایین	متوسط	بالا	کل
هیچ	۷۴ ۵۲/۱٪	۸ ۱۱/۱٪	۷ ۱۳/۵٪	۱۱ ۳۲/۴٪	۱۰۰ ۳۳/۳٪
کم	۲۲ ۱۵/۵٪	۲۱ ۲۹/۲٪	۱۳ ۲۵٪	۸ ۲۳/۵٪	۶۴ ۲۱/۳٪
متوسط	۱۹ ۱۳/۴٪	۲۰ ۲۷/۸٪	۱۶ ۳۰/۸٪	۳ ۸/۸٪	۵۸ ۱۹/۳٪
زیاد	۲۷ ۱۹٪	۲۳ ۳۱/۹٪	۱۶ ۳۰/۸٪	۱۲ ۳۵/۳٪	۷۸ ۲۶٪
جمع	۱۴۲ ۴۷/۳٪	۷۲ ۲۴٪	۵۲ ۱۷/۳٪	۳۴ ۱۱/۳٪	۳۰۰ ۱۰۰٪

Gamma = ۰/۳۱ Sig = ۰/۰۰۰

آمارهای فوق بیانگر همبستگی متوسط بین میزان حضور و مشارکت در مسجد و ویژگی سطح فنی مسجد است و احتمال ۰/۹۹ می‌رود که این رابطه در جامعه آماری هم وجود داشته باشد. ارقام جدول نشان می‌دهد که ۵۲ درصد کسانی که ویژگی سطح فنی مسجد را بسیار پایین ارزیابی کرده‌اند، هیچ‌گونه حضور و مشارکتی در مسجد ندارند و ۳۵/۳ درصد کسانی که ویژگی سطح فنی مسجد را بالا ارزیابی کرده‌اند به میزان زیاد در مسجد حضور و مشارکت دارند و همین امر بیانگر رابطه متوسط و مثبت بین دو متغیر فوق است؛ بنابراین فرضیه سوم تحقیق قابل ابطال نیست.

نتیجه‌گیری

مقایسه میزان حضور و مشارکت در بین ساکنین مساجد فعال و غیرفعال نشان می‌دهد که میزان این متغیر در بین ساکنین اطراف مساجد فعال با ۷۴ درصد بیشتر از میزان متغیر

در بین ساکنین اطراف مساجد غیرفعال (۵۹/۳ درصد) است. ۴۰/۷ درصد ساکنین اطراف مساجد غیرفعال در یک ماه گذشته به مسجد محل خود نرفته‌اند، در حالی که این رقم در بین ساکنین اطراف مساجد فعال ۲۳/۳ درصد است و همین نکته، تأییدکننده غیرفعال بودن این مساجد و تأثیر میزان فعالیت مسجد بر جلب حضور و مشارکت مردم می‌باشد. میزان مقبولیت ائمه جماعت در نزد نوجوانان اطراف مساجد فعال ۳۰/۷ درصد زیاد بود، ولی ساکنین اطراف مساجد غیرفعال بیست درصد مقبولیت امام جماعت را زیاد ارزیابی کرده‌اند. از آنجاکه مقبولیت امام جماعت نقش مهمی در جذب مردم به مسجد دارد این ارقام خود دلیلی بر فعال بودن و نبودن مساجد مورد مطالعه می‌باشد. مقایسه میانگین‌ها هم نشان داد که روند حضور و مشارکت در مسجد براساس برداشت افراد از کم‌وکیف عملکردهای اصلی صعودی است یعنی با بهتر شدن کیفیت عملکردهای اصلی، میزان حضور و مشارکت نیز بیشتر می‌شود. همچنین هر چه عملکردهای جانبی مسجد بیشتر باشد، میزان حضور و مشارکت مردم نیز در مسجد بیشتر خواهد بود، البته این امری بدیهی است؛ زیرا هرچه فعالیت‌های جانبی مسجد بیشتر باشد، گروه بیشتری به‌خصوص نوجوانان برای استفاده به آنجا می‌روند و مخاطبین بیشتری خواهد داشت. نتایج نشان دادند که ویژگی سطح فنی مسجد تأثیر زیادی بر حضور و مشارکت نوجوانان در مسجد ندارند، اگرچه کسانی که ویژگی سطح فنی مسجد را بالا ارزیابی کرده‌اند به میزان زیاد در مسجد حضور و مشارکت دارند و همین امر بیانگر رابطه متوسط و مثبت بین دو متغیر فوق می‌باشد. در نهایت می‌توان گفت اگر نوجوانان جذب مساجد شده و تعامل و رفت و آمد با مساجد داشته باشند، تربیت دینی آن‌ها هم بهتر صورت می‌گیرد. همچنین اگر نوجوانان مورد توجه قرار گرفته و به آن‌ها اعتماد شود، تربیت دینی آن‌ها بهتر، سریع‌تر و ماندگارتر می‌شود. ابعاد تربیتی مسجد به‌گونه‌ای با ابعاد عبادی آن مرتبط است؛ زیرا عبادت پرورش‌دهنده روح و روان آدمی بوده و پاسخ به آن در واقع، پاسخ به یک نیاز طبیعی و مهم اوست. کسی که نیازهای جسمی و روانی خود را به‌طور منطقی پاسخ گوید، شخصیتی متعادل می‌یابد. عبادت و راز و نیاز با خداوند نیاز واقعی و فطری هر انسان و مکمل، بلکه مقوم شخصیت اوست. گرچه عبادت در هر مکانی این نیاز روحی را به‌طور نسبی تأمین می‌کند، ولی این نیاز در مسجد و عبادتگاه بهتر و کامل‌تر تأمین می‌شود. بر این پایه، انسان بنا به فطرت خویش، معبد و مسجد را دوست می‌دارد و بدان عشق می‌ورزد.

در جمع‌بندی کلی با توجه به نتایج حاصل از تحقیق مساجدی در جلب حضور و مشارکت نوجوانان (در این پژوهش هدف ابتدایی مسجد در نظر گرفته شده است و متغیر وابسته

تحقیق می‌باشد) و به تبع آن در تربیت دینی نوجوانان موفق‌تر هستند که علاوه بر کیفیت بالای عملکردهای اصلی، عملکردهای جانبی و خدمات اجتماعی دیگری نیز در دستور کار خود قرار دهند.

پیشنهادها

۱. با توجه به نتایج تحقیق پیشنهاد می‌شود که مسئولان مساجد برای جلب حضور و مشارکت بیشتر نوجوانان و تربیت دینی آنان علاوه بر بالا بردن کیفیت عملکردهای اصلی مساجد، در راه‌اندازی و گسترش عملکردهای جانبی تلاش مضاعف داشته باشند که این کار موجب افزایش ارتباط نوجوانان با مساجد می‌شود و الفت و پیوندی بین فرد و مسجد به وجود می‌آید که کم‌کم علاوه بر حضور در مسجد برای استفاده از برنامه‌های جانبی آن، برای اقامه نماز جماعت و بهره‌گیری از عملکردهای اصلی هم به مسجد می‌آیند. امروزه تحقیقات نشان داده که نهادهای مذهبی برای موفقیت بیشتر لازم است علاوه بر فعالیت‌های معنوی، یکسری خدمات اجتماعی هم به مردم ارائه دهند. این تحقیق هم نشان داد که ۹۲ درصد پاسخگویان خواهان تشکیل کلاس‌های علمی، هنری و تفریحی در مساجد بودند و اکثریت آنان دلیل خود را سالم بودن محیط مسجد و علاقه به ارتباط با محیط‌های مذهبی ذکر کرده‌اند. همچنین مقایسه بین مساجد فعال و غیرفعال نشان داد که مساجدی که علاوه بر عملکردهای اصلی، فعالیت‌های جانبی بیشتری دارند، در جلب حضور و مشارکت نوجوانان موفق‌تر هستند؛ بنابراین مساجد برای موفقیت هرچه بیشتر و دستیابی به اهدافشان باید به‌عنوان کانون‌های مذهبی فرهنگی فعالیت‌های چند جانبه‌ای داشته باشند.

ویژگی‌های امام‌جماعت و مقبولیت اجتماعی او نقش بسیار مهمی در جلب حضور و مشارکت نوجوانان در مساجد دارد. نتایج تحقیق نشان داد که اکثریت مردم خواهان امام‌جماعتی هستند که علاوه بر تحصیلات حوزوی حتی‌الامکان تحصیلات دانشگاهی هم داشته باشد و روزی سه نوبت نماز جماعت را در مسجد اقامه نماید؛ علاوه بر زمان نماز، ساعات خاصی برای پاسخگویی و مشاوره مردم در مسجد حضور داشته باشد، توانایی پاسخگویی به سؤالات مردم را داشته باشد، با نوجوانان خوش برخورد باشد، در خواندن نماز حد اعتدال را رعایت کند و فقط زمانی که ضرورت ایجاب می‌کند در مسجد سخنرانی کند و در مدیریت مسجد توانا و فعال باشد؛ بنابراین به مسئولین انتساب امام‌جماعت در مرکز رسیدگی به امور مساجد پیشنهاد می‌شود که در انتخاب ائمه‌جماعات

دقت لازم را داشته باشند و متناسب با موقعیت اجتماعی، همچنین ویژگی‌های ساکنین اطراف هر مسجد، امام‌جماعت آن مسجد را انتخاب کنند. به قول حجه‌الاسلام قرائتی برای کسانی که اکثراً تحصیلات عالی دارند امام‌جماعتی انتخاب شود که ضمن تحصیلات حوزوی، تحصیلات دانشگاهی هم داشته باشد. بین امام‌جماعت و ساکنین اطراف مساجد که مراجعین به آن مسجد خواهند بود، باید سنخیت وجود داشته باشد.

۲. از ویژگی‌های ظاهری مسجد آنچه برای مردم مهم است در درجه اول رعایت نظافت و بهداشت مسجد است و در درجه دوم امکانات مسجد اعم از سیستم گرمایشی، سرمایشی مناسب، سیستم صوتی و... می‌باشد؛ بنابراین پیشنهاد می‌شود مسئولان امر به نظر مردم در این موارد اهمیت دهند، خصوصاً به رعایت نظافت مساجد که اسلام نیز تأکید فراوانی بر آن دارد. انتظار می‌رود مساجد به‌عنوان پایگاه‌های فرهنگی اسلام مجریان خوبی برای دستورات اسلامی باشند.

۳. راهکار دیگر در رابطه با حفظ عملکردهای اصلی مساجد است. در دورانی که افزایش تقسیم کار اجتماعی موجب شده که هر سازمانی عملکردهای خاص خود را انجام دهد و در زمانی که بسیاری از عملکردهایی که زمانی متعلق به مساجد بود از آن جدا شده است، صحیح نیست که با اقداماتی، اصلی‌ترین عملکردهای مساجد هم از آن‌ها جدا شود که در این صورت خطری جدی موجودیت مساجد را تهدید می‌کند. یکی از اقداماتی که در حال حاضر در سطح وسیعی صورت می‌گیرد، ایجاد نمازخانه در ادارات، مدارس و مراکز آموزش عالی است. پیشنهاد می‌شود که اولاً در ساخت مساجد، استاندارد مرکز رسیدگی به امور مساجد در مورد فاصله بین مساجد رعایت شود که در این صورت هر شخص حداکثر ۲۵۰ متر با مسجد محل خود فاصله خواهد داشت و در این صورت می‌توان به‌نحوی برنامه‌ریزی کرد که کارمندان اداره‌ها یا دانش‌آموزان مدارس هنگام ظهر به نزدیک‌ترین مسجد محل خود بروند و نماز را در مسجد به جماعت اقامه کنند. حتی می‌توان در کنار سازمان‌های پرجمعیت و مراکز آموزشی مساجدی ساخت تا علاوه بر استفاده عموم، کارکنان و اعضای آن مراکز نیز از مسجد استفاده نمایند (کاری که در برخی از کشورهای اسلامی از جمله مالزی و اندونزی صورت گرفته است). با این کار فرهنگ اقامه نماز جماعت برای دانش‌آموزان جای خود را پیدا می‌کند و این امر درونی آن‌ها می‌شود.

تعارض منافع

تعارض منافع ندارم.

منابع و مآخذ

قرآن کریم.

اقتداری، علی محمد (۱۳۶۷). سازمان و مدیریت، تهران: انتشارات مولوی.

امینی هرندی، رضا (۱۴۰۳). نظریه سیاسی مشارکت فرهنگی - اجتماعی نوجوانان با محوریت مسجد، مطالعات فرهنگ-ارتباطات، ۲۵ (۶۷)، ۳۹-۶۸. Doi: <https://doi.org/10.22083/jccs.2024.471632.3910>

آگ برن، نیم، کف (۱۳۵۳). زمینه جامعه‌شناسی، ترجمه آریانپور، تهران: کتاب‌های جیبی فرانکلین.

تنهایی، ابوالحسن (۱۳۷۱). درآمدی بر مکاتب و نظریه‌های جامعه‌شناسی، تهران: مرن‌دیز.

چلبی، مسعود (۱۳۷۵). جامعه‌شناسی نظم، تهران: نی.

ساروخانی، باقر (۱۳۷۰). درآمدی بر دایره‌المعارف علوم اجتماعی، تهران: مؤسسه کیهان.

شایگان، فریبا (۱۳۸۹). تبیین جامعه‌شناختی مشارکت مردم در مساجد، چاپ دوم. تهران: جامعه‌شناسان

شریف‌فرد، علیرضا، رازینی، روح‌الله و عباسی نوذری، حسین (۱۳۹۹). بررسی راهبردهای کلان تعامل مسجد و کودک با رویکرد تحلیل اهمیت- عملکرد، مدیریت اسلامی، ۲۸ (۱)، ۴۷-۷۳.

صبوری، منوچهر (۱۳۷۴). جامعه‌شناسی سازمان‌ها، تهران: شب تاب.

عزت زمانی، رضا (۱۴۰۲). سایت <https://www.irna.ir/news/85357466>

علاقه‌بند، علی (۱۳۷۲). جامعه‌شناسی آموزش و پرورش، تهران: بعثت.

فتاحی‌پور، احمد (۱۳۵۱). نهادهای اصلی اجتماعی، تهران: مدرسه عالی دختران ایران.

فرهادی، محمد (۱۳۷۶). بررسی عوامل جذب و دفع جوانان در مساجد تهران، فصلنامه مطالعات راهبردی بسیج، ۱۵ (۱۵)، ۱۵۵-۱۵۶.

کوزر، لومیس (۱۳۶۹). زندگی و اندیشه بزرگان جامعه‌شناسی، ترجمه ثلاثی، تهران: علمی.

کوئن، بروس (۱۳۷۲). مبانی جامعه‌شناسی، ترجمه توسلی و فاضل، تهران: سمت.

گیدنز، آنتونی (۱۳۷۶). جامعه‌شناسی ترجمه صبوری، تهران: نشر نی.

مکی‌السباعی، محمد (۱۳۷۳). نقش کتابخانه‌های مساجد در فرهنگ و تمدن اسلامی. ترجمه شکویی، تهران: سازمان مدارک فرهنگی انقلاب اسلامی.

نیک‌گهر، عبدالحسین (۱۳۶۹). مبانی جامعه‌شناسی چاپ دوم، تهران: رایزن.

وثوقی، منصور و علی‌اکبر نیک‌خلق (۱۳۷۱). مبانی جامعه‌شناسی، چاپ چهارم، تهران: خردمند.

ولی‌زاده، محمدجواد (۱۴۰۲). عوامل و موانع ارتباط جوانان مسجد رو تهران (۱۵ الی ۱۹ ساله) با مسجد، پژوهش در آموزش معارف و تربیت اسلامی، ۴ (۱)، ۱۱۵-۱۳۸. Doi: [10.22034/riet.2023.13991.1179](https://doi.org/10.22034/riet.2023.13991.1179)

هاشمیان‌فر، سیدعلی، شایگان، فریبا و مصطفی سعیدی (۱۳۹۴). بررسی مشارکت جوانان در مساجد با تأکید بر خانواده، فصلنامه شیعه‌شناسی، ۱۳ (۵۰)، ۳۳-۷۰.

یازیک حداد، ایوان و لومیس، آدیث (۱۳۷۱). گسترش ارزش‌های اسلامی در ایالات متحده آمریکا، ترجمه افضل وثوقی، تهران: سازمان مدارک فرهنگی انقلاب اسلامی.

نقش مساجد در جذب نوجوانان به مشارکت [...]

Holy Quran.

Aghtedari, A. (1988). *Organization and Management*. Tehran: Molavi Publications. [in persian].

Amini Harandi, R. (1984). Political Theory of Youth Cultural-Social Participation with a Mosque as the Center. *Culture-Communication Studies*, 25(67), 39-68. Doi: <https://doi.org/10.22083/jccs.2024.471632.3910> [in persian].

Agburn and Nim Kaff. (1974). *Background of Sociology*. Translated by: Arianpour, 8th Edition, Tehran: Franklin Pocket Books. [in persian].

Alagheband, A. (1993). *Sociology of Education*. Tehran: Besat. [in persian].

Chalabi, M. (1996). *Sociology of Order*. Tehran: NI. [in persian].

Cohen, B. (1993). *Foundations of Sociology*. Translated by: Tavasli and Fazel, Tehran: Samt. [in persian].

Dressler, D. (1968). *sociology*. Third edition. New York.

Ezzat Zamani, R. (2023). Site 85357466<https://www.irna.ir/news/>[in persian].

Fattahipour, A. (1972). *Main Social Institutions*. Tehran: Iranian Girls' High School. [in persian].

Farhadi, M (1997). Study of the factors of attraction and repulsion of youth in Tehran mosques. Final chapter of Basij Strategic Studies. (15), 155- 156. [in persian].

Giddens, A. (1997). *Sociology*. Translated by: Sabouri, Tehran: Publishing House. [in persian].

Hashemianfar, Ali & Shaygan, F & Saeedi, M. (2015). A Study of Youth Participation in Mosques with an Emphasis on Family. *Quarterly Journal of Shia Studies*, 13(50), 33-70. [in persian].

Kozer, L. (1989). *Life and Thought of the Greats of Sociology*. Translation: Salasi, Tehran: Elmi. [in persian].

Makki-al-Saba'i, M. (1994). *The Role of Mosque Libraries in Islamic Culture and Civilization*. Translated by: Shekoui, Tehran: Islamic Revolution Cultural Records Organization. [in persian].

Nik-Gohar, A. (1980). *Foundations of Sociology*. Tehran: Risen. Second edition. [in persian].

Sabouri, M. (1995). *Sociology of Organizations*. Tehran: Shabtab Publishing. [in persian].

Sarukhani, B. (1991). *An Introduction to the Encyclopedia of Social Sciences*. Tehran: Kayhan Institute. [in persian].

Sharif Fard, A & Razini, R & Nozari, H. (2019). *Investigation of the macro strategies of mosque-child interaction with the approach of importance-performance analysis*. *Islamic Management*, 28(1), 47-73. [in persian].

Shaygan, F. (1990). *A Sociological Explanation of People's Participation in Mosques*. Second Edition. Tehran: Sociologists. [in persian].

Tanhaei, A. (1992). *An Introduction to Sociological Schools and Theories*. Tehran: Marandiz. [in persian].

Valizadeh, M. (1983). Factors and Obstacles in the Relationship of Tehran Mosque-going Youth (15-19 Years Old) with the Mosque. *Research in Islamic Education and Training*, 4(1), 115-138. Doi: 10.22034/RIET.2023.13991.1179[in persian].

Vosoughi, M & Nik-Khalq, A. (1992). *Foundations of Sociology*. Tehran: Kheradmand. Fourth edition. [in persian].

Yazbek Haddad, Ivan and Loomis, Adireth. (1992). *The Spread of Islamic Values in the United States of America*. Translated by Afzal Vosoughi, Tehran: Islamic Revolution Cultural Records Organization. [in persian].

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.